

มรดกวัฒนธรรมในฐานะศาสนสถานและศาสนวัตถุ : วิกฤติการณ์และการจัดการ*

Cultural Heritage as Religious Places and Artifacts: Crisis and Management

พระมหาอภัย จิตวีริโย

Phramaha Apai Thitaweeriyo

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand.

Email: apayo.18@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยเรื่อง “มรดกวัฒนธรรมในฐานะศาสนสถานและศาสนวัตถุ : วิกฤติการณ์และการจัดการ” มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาแนวคิดมรดกวัฒนธรรมที่เป็นศาสนสถานและศาสนวัตถุ 2) เพื่อศึกษาสภาพวิกฤติการณ์มรดกวัฒนธรรมที่เป็นศาสนสถานและศาสนวัตถุ 3) เพื่อเสนอแนวทางจัดการมรดกวัฒนธรรมที่เป็นศาสนสถานและศาสนวัตถุ การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยศึกษาเอกสารและการสัมภาษณ์

ผลการวิจัยพบว่า (1) แนวคิดมรดกวัฒนธรรมในฐานะที่เป็นศาสนสถานและศาสนวัตถุทางพระพุทธศาสนา คือ สิ่งก่อสร้างที่ปลูกขึ้นเพื่อใช้ปฏิบัติศาสนกิจของสงฆ์ในพระพุทธศาสนา แบ่งได้ 5 ประเภท ได้แก่ เจดีย์สถาน พุทธสถาน สังฆสถาน บิรवारสถานและอนุสรณ์สถาน (2) สภาพวิกฤติการณ์ปัญหามรดกวัฒนธรรมที่เป็นศาสนสถานและศาสนวัตถุทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทยที่สำคัญ มีปัญหาด้านกฎหมาย ปัญหาด้านการจัดการ ปัญหาด้านการมีส่วนร่วม (3) แนวทางจัดการมรดกวัฒนธรรมที่เป็นศาสนสถานและศาสนวัตถุ 3 รูปแบบ คือ 1) รูปแบบการบริหารจัดการเชิงนโยบาย การจัดการตามอนุสัญญาว่าด้วยมรดกโลก และการจัดการตามกฎหมายว่าด้วยการอนุรักษ์ศาสนสถานและศาสนวัตถุ

---

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งดัชนีพนธ์เรื่อง “วิกฤติการณ์และทางออกของการจัดการมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย: กรณีศึกษาโบราณสถาน 4 รูปแบบ” บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ.2559.

2) รูปแบบการจัดการมรดกวัฒนธรรมแบบมีส่วนร่วม การจัดการประสานความร่วมมือของพระสงฆ์ หน่วยงานราชการ สถาบันการศึกษา ชุมชนท้องถิ่นและภาคเอกชน เพื่อให้เกิดการอนุรักษ์เป็นศาสนสถาน และศาสนาวัตถุ 3) รูปแบบการจัดการมรดกวัฒนธรรมภายในวัดเชิงพื้นที่ การจัดกิจกรรมเพื่อสร้างจิตสำนึก ในการอนุรักษ์ และการสร้างเครือข่ายเพื่อการอนุรักษ์ศาสนสถานและศาสนาวัตถุ

คำสำคัญ : มรดกวัฒนธรรม; พระพุทธศาสนา; วิกฤตการณ์; การจัดการ

Abstract

This research article “Cultural heritage as religious places and artifacts: Crisis and management” has three objectives: 1) to study the concept of the cultural heritages as religious places and artifacts 2) to study crisis and solutions of the cultural heritages as religious places and artifacts in Thailand and 3) to offer the management of cultural heritages as religious places and artifacts. This is a qualitative research by studying related documents and interviews.

The research found that (1) the concept of Buddhist cultural heritages as religious places and artifacts refers to The building was built for religious practice in Buddhism can divided into five categories, pagoda, Buddha places, Sangha places, surroundings and monuments. (2) the crisis and solutions of the cultural heritage as religious places and artifacts in Thailand : legal issues, Management problems, Involvement issues of relevant agencies. (3) The way to manage the cultural heritage as religious places and artifacts three models such as 1) Policy formulation Management, the Convention on World heritage and management in accordance with law governing religious places and artifacts. 2) Participatory cultural heritage management model, Collaborative management of monks, Government, Educational institution, Local and private communities to preserve the religious places and artifacts. 3) Management model of cultural heritage in local temples, organizing activities to raise awareness in conservation and the creation of networks for the conservation of religious places and artifacts.

Keywords: Cultural heritage; Buddhism; Crisis; Management

บทนำ

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หลังการสังคายนาครั้งที่ 3 ในราวปี พ.ศ.236 พระสมณทูตมีพระโสณเถระกับพระอุตตรเถระเป็นหัวหน้าคณะ ส่งผลให้พระพุทธศาสนามีความเจริญรุ่งเรืองในประเทศต่างๆ มีการส่งเสริมการพัฒนาด้านพุทธศาสนสถานและศาสนบุคคล พร้อมทั้งการเผยแผ่หลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนาสู่ประชาชนทุกสังคม จากการศึกษา “สุวรรณภูมิ” มีปรากฏหลักฐานทางประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาประกอบไปด้วยพื้นที่ของประเทศไทย พม่า ลาว กัมพูชาเวียดนามและอินโดนีเซีย ซึ่งแต่ละประเทศต่างก็อ้างว่าเป็นดินแดนสุวรรณภูมิที่พระพุทธศาสนาเข้ามาเผยแผ่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 3 ส่วนประเทศไทยมีความเชื่อว่าพระพุทธศาสนาเข้ามาครั้งแรกที่นครปฐม ซึ่งมีพระปฐมเจดีย์รูประฆังคว่ำเป็นสัญลักษณ์ศิลปกรรมในยุคสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช และรูปธรรมจักรวางหมอบเป็นหลักฐานสำคัญ (Phothinantha, 1994) หลังจากนั้นเป็นต้นมา การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในแถบนี้ได้เจริญรุ่งเรืองมาตามลำดับดังปรากฏให้เห็นได้จากหลักฐานทางโบราณคดี เช่น ศาสนวัตถุ โบราณวัตถุ เป็นต้น

นิยามความหมายของมรดกวัฒนธรรมในฐานะศาสนสถานและศาสนวัตถุทางพระพุทธศาสนา ในบทความวิจัยนี้มุ่งถึงส่วนที่เป็นสิ่งก่อสร้างที่สร้างขึ้นตามความเชื่อในศาสนาต่างๆ และใช้เป็นที่ประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อ แบ่งออกได้ 5 ประเภท ได้แก่ เจดีย์สถาน พุทธสถาน สังฆสถาน บริวารสถาน และอนุสรณ์สถาน ซึ่งมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาอาจมีทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรมอันเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา เป็นโบราณสถานและเป็นปูชนียสถานอันเป็นที่เคารพบูชาของประชาชนโดยทั่วไป แต่ในทางกฎหมายระบุไว้กว้างๆ เพื่อความสะดวกจัดการพุทธโบราณสถานจึงกำหนดไว้ 2 อย่าง คือ ศาสนสมบัติของวัดและศาสนสมบัติกลาง

สภาพวิกฤติการณ์ที่เกิดขึ้นกับมรดกวัฒนธรรมในฐานะที่เป็นศาสนสถานและศาสนวัตถุ เป็นที่ยอมรับกันดีว่า ในทุกประเทศประสบปัญหาเรื่องการเสื่อมสลาย หรือปัญหาในการดำเนินการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมทุกประเภท โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในการจัดการศาสนสถานและศาสนวัตถุในพระพุทธศาสนา ประเด็นปัญหาที่ส่วนใหญ่เกิดจากปัญหาการเสื่อมสลายของโบราณสถาน เช่น การเสื่อมสลายไปจากภัยทางธรรมชาติ น้ำท่วม หรือวัชพืชต่างๆ ปัญหาเกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถาน การจัดภูมิทัศน์ไม่สอดคล้องกับโบราณสถาน การแต่งเติมก่อสร้างของโบราณสถานที่ไม่ถูกต้อง ปัญหาการบังคับใช้กฎหมาย เช่น ปัญหาการซ้อนทับของกฎหมาย และการบังคับใช้ การบุกรุกโบราณสถาน และที่สำคัญนโยบายของภาครัฐ ซึ่งเป็นทางโน้นการพัฒนา มรดกทางวัฒนธรรม ปัญหาความร่วมมือและการบูรณาการระหว่างหน่วยงานภาครัฐทุกระดับที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานด้านวัฒนธรรม โครงสร้างและบทบาทหน่วยงานด้านวัฒนธรรม รวมทั้งการสนับสนุนงบประมาณและมาตรการส่งเสริมสนับสนุน และเกิดความรู้สึกร่วมของความเป็นเจ้าของ (Sapu, 2011)

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจะมีกระบวนการทางกฎหมายออกมาบังคับใช้และมีหน่วยงานที่รับผิดชอบ แต่การจัดการมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนายังไม่ได้ผลดีเท่าที่ควร สาเหตุสำคัญของปัญหาคือ การขาดการตระหนักในคุณค่าของมรดกวัฒนธรรมอันเนื่องมาจากประชาชนและชุมชนขาดความรู้และความเข้าใจในประโยชน์และความสำคัญของประวัติศาสตร์บนพื้นฐานของการอนุรักษ์อย่างแท้จริง ฉะนั้น จึงต้องมีการบูรณาการอย่างมีส่วนร่วมของทั้งภาครัฐ เอกชนรวมทั้งองค์กรชุมชนอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องในการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ด้านมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา ให้ทุกภาคส่วนของสังคมได้มีส่วนร่วมในการปกป้องคุ้มครองและอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาให้คงอยู่เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของชาติ

ในการวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดพื้นที่กรณีศึกษาแบบเจาะจง ได้แก่ วัดที่เป็นแหล่งโบราณสถานที่ได้รับการขึ้นทะเบียนกับกรมศิลปากร 4 แห่ง ได้แก่ 1) วัดธรรมิกราช ต.ท่าवासูกรี อ.พระนครศรีอยุธยา จ.พระนครศรีอยุธยา 2) วัดเชิงท่า ต.ท่าवासูกรี อ.พระนครศรีอยุธยา จ.พระนครศรีอยุธยา (3) วัดใหญ่ชัยมงคล ต.คลองสวนพลู อ.พระนครศรีอยุธยา จ.พระนครศรีอยุธยา และ 4) วัดภูเขาทอง ต.ภูเขาทอง อ.พระนครศรีอยุธยา จ.พระนครศรีอยุธยา

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาแนวคิดมรดกวัฒนธรรมในฐานะศาสนสถานและศาสนาวัดทางพระพุทธศาสนา
2. เพื่อศึกษาวิกฤติการณ์มรดกวัฒนธรรมในฐานะศาสนสถานและศาสนาวัดทางพระพุทธศาสนา
3. เพื่อศึกษาแนวทางการจัดการมรดกวัฒนธรรมในฐานะศาสนสถานและศาสนาวัดทางพระพุทธศาสนา

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “มรดกวัฒนธรรมในฐานะศาสนสถานและศาสนาวัด : วิกฤติการณ์และการจัดการ” เป็นการศึกษาวิจัยวิจัยเอกสาร และการวิจัยเชิงคุณภาพ มีขั้นตอน คือ

1) ขอบเขตด้านข้อมูล การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) เพื่อศึกษาแนวคิดและสภาพวิกฤติปัญหาเกี่ยวกับมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย และข้อมูลพื้นที่กรณีศึกษา โดยศึกษานโยบายและกลไกของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อวิเคราะห์สภาพปัญหาของมรดกทางวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา

2) ขอบเขตผู้ให้ข้อมูล ผู้ศึกษาได้ใช้วิธีการสุ่มแบบเจาะจงตามความสำคัญของเรื่องที่ศึกษาเพื่อประกอบการสัมภาษณ์ ได้แก่ ผู้บริหารของวัดทั้ง 4 แห่ง ได้แก่ (1) พระครูธรรมิการุณ, ดร. เจ้าอาวาสวัดธรรมิกราช (2) พระปลัดวิเชียร ขนดิกโร เจ้าอาวาสวัดเชิงท่า (3) พระมหาบรรณ ปัญญาโร ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดใหญ่ชัยมงคล (4) พระครูใบฎีกาประเทือง กิตติปัญญา เจ้าอาวาสวัดภูเขาทอง

3) การวิเคราะห์ข้อมูล ใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลในเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) แล้วนำผลการวิเคราะห์ข้อมูลจากแนวคิดมรดกวัฒนธรรมในฐานะที่เป็นศาสนสถานหรือศาสนวัตถุทางพระพุทธศาสนา ประเด็นวิฤทธิการณของศาสนสถานหรือศาสนวัตถุในทางพระพุทธศาสนา และนำเสนอประเด็นปัญหาของพื้นที่กรณีศึกษาและแนวทางในการจัดการของแต่ละพื้นที่ และนำมาสังเคราะห์รวมกันโดยให้ความสำคัญกับรูปแบบของการจัดการศาสนสถานหรือศาสนวัตถุในทางพระพุทธศาสนา

ผลการวิจัย

ผู้วิจัยได้กำหนดประเด็นนำเสนอตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยนำเสนอด้วยวิธีการวิเคราะห์เชิงพรรณนา ดังนี้

1. แนวคิดมรดกวัฒนธรรมในฐานะศาสนสถานและศาสนวัตถุทางพระพุทธศาสนา

พระไตรปิฎกได้กล่าวถึงสังเวชนียสถานซึ่งในปัจจุบันจัดเป็น “มรดกวัฒนธรรมที่เป็นศาสนสถานหรือศาสนวัตถุ” ที่มีความเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา ได้แก่ สังเวชนียสถาน คือสถานที่ตั้งแห่งความสังเวช ที่ให้เกิดความสังเวช 4 ตำบล พระพุทธองค์ได้ตอบคำถามของพระอานนท์ที่ทูลถามว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อก่อนภิกษุทั้งหลายผู้จำพรรษาในทิศทั้งหลายมาเฝ้าพระตถาคต ข้าพระองค์ทั้งหลายยอมได้พบ ได้ใกล้ชิดภิกษุทั้งหลายผู้เป็นที่เจริญใจ ก็เมื่อพระผู้มีพระภาคเสด็จล่องลับไป ข้าพระองค์ทั้งหลายจะไม่ได้พบ ไม่ได้ใกล้ชิดภิกษุทั้งหลายผู้เป็นที่เจริญใจ” พระผู้มีพระภาคตรัสตอบพระอานนท์ตอนหนึ่งว่า “อานนท์ สังเวชนียสถาน 4 แห่งนี้เป็นสถานที่ (เป็นศูนย์รวม) ที่กุลบุตรผู้มีศรัทธาควรไปดูสังเวชนียสถาน 4 แห่ง คือ (1) สถานที่พระพุทธเจ้าประสูติ คือ อุทยานลุมพินี ปัจจุบันเรียก ลุมพินี (2) สถานที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ คือ ควางโพธิ์ ที่ตำบลพุทธคยา (3) สถานที่พระพุทธเจ้าแสดงปฐมเทศนา คือ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน แขวงเมืองพาราณสี ปัจจุบันเรียก สารนาถ (4) สถานที่พระพุทธเจ้าปรินิพพาน คือ ที่สาลวโนทยาน เมืองกุสินารา (ที.ม. (ไทย) 10/202/150-151)

ความหมายมรดกวัฒนธรรมในฐานะศาสนสถาน หรือศาสนวัตถุอีกอย่างหนึ่ง หมายถึงพุทธสถานอันเป็นสิ่งก่อสร้างอันสื่อถึงสัญลักษณ์ในพระพุทธศาสนา ในเบื้องต้น ได้แก่ เสนาสนะ 4 อย่างตามพุทธานุญาตว่า “ภิกษุทั้งหลายเรานุญาตเสนาสนะ 5 ประเภท คือ วิหาร อัทมโยค ปราสาท หัมมิมะ คูหา” (Thai Tipitakas 7/294/89-90) พระอรธรรคภิกษุ ได้ขยายความรูปแบบของเสนาสนะ แต่ละประเภทไว้ ดังนี้ (1) วิหาร บาลีว่า วิหาร หมายถึง ที่พักอาศัย ยกเว้นเรือนมุงแถบเดียว สังฆารามทั้งหมด ที่ล้อมรอบด้วยกำแพง มีที่พัก เช่น กุฏิที่สร้างด้วยโครงไม้และดินและมุงด้วยหญ้า เป็นต้น (2) อัทมโยค บาลีว่า อัทมโยค หมายถึง เรือนมุงแถบเดียวคล้ายเพิงหมาแหงน คือ เรือนที่สร้างด้วยโครงไม้มุงด้วยหญ้า มีด้านหน้าสูง ด้านหลังต่ำ (3) ปราสาท บาลีว่า ปราสาท หมายถึง เรือนชั้นที่มีลักษณะเป็นเรือนยาวจะมีชั้นเดียวหรือหลายชั้น แต่ไม่เกิน 7 ชั้น มีบันไดขึ้นลงอยู่ภายในอาคาร (4) หัมมิมะ บาลีว่า หัมมิมิ หมายถึง เรือนโล้นที่มีหลังคาตัด

เรียบบราบเป็นดาดฟ้า มีลานไว้สำหรับชมจันทร์ มีบันไดสำหรับขึ้นลงอยู่ด้านนอกอาคาร นิยมสร้างไม่เกิน 2 ชั้น (5) คูหา บาลีว่า คูห์ หมายถึง ถ้ำอิฐ ถ้ำศิลา ถ้ำไม้ ถ้ำดิน ถ้ำในภูเขา ซอกเขา ที่ได้รับการตกแต่งสามารถจุดโคมประทีป (*Thai Tipitaka and Commentaries 3/294/401*)

การจัดประเภทของมรดกวัฒนธรรมในฐานะศาสนสถานและศาสนวัตถุ แบ่งตามลักษณะทางพุทธ-สถาปัตยกรรมและความสำคัญ สามารถแบ่งออกได้ 5 ประเภท ได้แก่ (1) เจดีย์สถาน สถานที่ยืนมีความสำคัญแก่การสักการบูชา หรือน้อมจิตระลึกถึงองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เช่น พระสถูปเจดีย์แบบต่างๆ พระพุทธปรารค์ พระมหาธาตุเจดีย์ พระมณฑปที่ประดิษฐานรอยพระพุทธรูปบาท เป็นต้น (2) พุทธสถาน สิ่งก่อสร้างขึ้นเพื่อประดิษฐานพระพุทธรูปปฏิมากร คือ รูปแทนพระองค์ สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าประดิษฐานเป็นประธานแห่งพระสงฆ์ เช่น พระอุโบสถ พระวิหารต่างๆ (3) สังฆสถาน สิ่งก่อสร้างขึ้นเพื่อเป็นสถานที่อยู่อาศัยของคณะสงฆ์ เช่น กุฏิ หอฉัน หอกลอง ฯลฯ (4) บริวารสถาน สิ่งก่อสร้างขึ้นเพื่อการส่งเสริมความสำคัญของเจดีย์สถาน และพุทธสถาน ให้มีความหมาย คุณค่าและความสำคัญตามฐานะในที่แห่งนั้น เช่น พระระเบียง ชุ่มเสมา กำแพงแก้ว ศาลาราย ศาลาท่าน้ำ ทางเดินจงกรม ฯลฯ (5) อนุสรณ์สถาน สิ่งก่อสร้างขึ้นเพื่อเป็นอนุสรณ์ คือ เป็นที่หมายของสิ่งสำคัญอันควรแก่ความระลึกคำนึงถึง อนุสรณ์สถานทำเป็นพระเจดีย์แบบต่างๆ (Nagvajara et al., 1982)

ดังนั้น เมื่อพระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรือง การพัฒนาพุทธสถานได้มีเพิ่มมากขึ้น มีการสร้างวัดให้เป็นอารามที่อยู่ของภิกษุสงฆ์ สิ่งปลูกสร้างที่มั่นคงถาวรที่จำเป็นต่อการดำเนินชีวิตของพระสงฆ์ และสถานที่เพื่ออำนวยความสะดวกแก่พุทธศาสนิกชนผู้สนใจที่จะศึกษาและปฏิบัติ ได้ใช้พักอาศัยอยู่ปฏิบัติธรรม ได้แก่ กุฏิ วิหาร ศาลาธรรม อุโบสถ เป็นต้น ที่ปรากฏให้เห็นร่องรอยความเป็นมรดกทางพระพุทธศาสนาได้ ในปัจจุบัน ดังนั้น จึงมีการอธิบายมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในฐานะเชิงกฎหมายเพิ่มเติมว่า มรดกวัฒนธรรมที่จัดเป็นทรัพย์สินของพระศาสนา เรียกว่า ศาสนสมบัติ มี 2 ประเภท คือ (1) ศาสนสมบัติกลาง ได้แก่ ทรัพย์สินของพระศาสนาซึ่งมิใช่ของวัดใดวัดหนึ่ง (2) ศาสนสมบัติของวัด ได้แก่ ทรัพย์สินของวัดใดวัดหนึ่ง เช่น โฉนดที่ดินของวัด อาคารเสนาสนะของวัด เป็นต้น (Government Gazette, 1992)

2. สภาพวิกฤติการณ์มรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา

สภาพวิกฤติการณ์ที่กำลังเกิดขึ้นกับมรดกวัฒนธรรมที่เป็นศาสนสถานหรือศาสนวัตถุทางพระพุทธศาสนา หากจะกล่าวอย่างกว้างๆ แล้ว การเสื่อมสลายของมรดกทางวัฒนธรรมของประเทศไทยเกิดจากสาเหตุประเด็นปัญหาใหญ่ๆ ได้แก่ ปัญหาการเสื่อมสลายของโบราณสถาน ปัญหาด้านกฎหมาย ปัญหาด้านการจัดการ และปัญหาด้านการมีส่วนร่วมของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ในที่นี้ผู้วิจัยจะนำเสนอภาพรวมของวิกฤติการณ์มรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา จากรายงานผลการวิจัยและจากการสำรวจพื้นที่กรณีศึกษา พบว่า สภาพวิกฤติการณ์มรดกทางวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาของประเทศไทย สรุประเบียดได้ ดังนี้

1) ปัญหาด้านกฎหมาย ประเทศไทยมีการพัฒนาด้านกฎหมายที่ปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษร ตั้งแต่ยุคต้นรัตนโกสินทร์และมีการเพิ่มเติมปรับปรุงมาเป็นลำดับ เริ่มตั้งแต่บทบัญญัติว่าด้วยการปกป้องคุ้มครองโบราณวัตถุที่เกี่ยวกับศาสนา ปรากฏในกฎหมายตราสามดวง (สมัยรัชกาลที่ 1) จนถึงปัจจุบันคือพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 แม้ว่าจะมีกฎหมายที่เป็นบทบัญญัติบังคับใช้มาเป็นเวลาช้านาน แต่มรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาก็ประสบปัญหาอย่างต่อเนื่อง (Sakulpanich, 2010)

คณะอนุกรรมการอนุรักษ์และพัฒนาแหล่งมรดกวัฒนธรรมในคณะกรรมการการศึกษา คุณธรรม จริยธรรม ศิลปะและวัฒนธรรมของวุฒิสภา ได้สรุปประเด็นปัญหาในการบริหารจัดการศาสนสถานหรือศาสนวัตถุ ในส่วนที่เกี่ยวกับกฎหมายไว้ ดังนี้ (1) การบุกรุกโบราณสถาน ประเภทวัดร้างหรือใช้เป็นวัดที่มีพระสงฆ์อยู่ โดยขาดการประสานงานระหว่างสำนักพระพุทธศาสนากับทางกรมศิลปากร (2) มีการรื้อถอนซ่อมแซม ต่อเติมหรือก่อสร้างโดยไม่ได้รับความเห็นชอบจากอธิบดีกรมศิลปากร มีการบูรณะซ่อมแซมโดยมีการเปลี่ยนแปลงสี วัสดุ หรือรูปแบบโดยไม่ได้รับการอนุญาตจากกรมศิลปากร (3) การไม่ยินยอมให้ขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานหรือให้ดำเนินการอนุรักษ์โบราณสถาน รวมถึงการรื้อให้กรมศิลปากรเป็นผู้ดูแลโบราณสถานที่ขึ้นทะเบียน (4) ปัญหาการซ้อนทับของกฎหมายและการบังคับใช้ กรณีพระราชบัญญัติสงฆ์พระราชบัญญัติโบราณสถานฯ และพระราชบัญญัติการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น (Chaturawong et al, 2010)

2) ปัญหาด้านการจัดการ ปัญหาเกี่ยวกับการบริหารจัดการมรดกวัฒนธรรมในฐานะที่เป็นศาสนสถานหรือศาสนวัตถุทางพระพุทธศาสนา ได้สรุปประเด็นปัญหาไว้ ดังนี้ (1) การปล่อยให้โบราณสถานเสื่อมสภาพไปโดยไม่มีกรดูแลรักษา (2) การจัดการสิ่งก่อสร้างของโบราณสถานที่ไม่ถูกต้อง (3) การจัดภูมิทัศน์ที่ไม่สอดคล้องกับโบราณสถาน (4) การจัดการที่เน้นให้ศาสนสถานเป็นแหล่งท่องเที่ยว โดยไม่มีการบริหารจัดการที่ดี และ (5) การขาดความเข้าใจในการมีส่วนร่วมเป็นผู้ดูแลโบราณสถานจากภาคประชาชน (Chaturawong et al, 2010) กรมศิลปากรได้รวบรวมตัวอย่างปัญหาเกี่ยวกับการจัดการอนุรักษ์โบราณสถานภายในวัดในแ่งมุมต่างๆ โดยนำเสนอกรณีศึกษา ดังต่อไปนี้ (1) การทอดทิ้งเพิกเฉยต่อโบราณสถานที่มีอยู่โดยปล่อยให้รกร้างผุพัง เกิดจากโบราณสถานเมื่อมีการก่อสร้างย่อมมีการเสื่อมโทรม อายุของวัสดุก่อสร้างมีการเปลี่ยนแปลง เมื่อชำรุดต้องแจ้งกรมศิลปากรเพื่อดำเนินการซ่อมแซมเบื้องต้น หากปล่อยให้จนเมื่อชำรุดผุพังมากก็จะถูกทิ้งร้าง ปล่อยให้หมดสภาพจนพังไปในที่สุด (2) การซ่อมแซมโบราณสถานโดยใช้เทคนิค วัสดุที่ไม่เหมาะสม เกิดจากการขาดผู้มีความรู้ในการซ่อมแซมที่ถูกต้อง การใช้เทคนิคการก่อสร้างผิดวิธีในการอนุรักษ์ รวมถึงการหาวัสดุสมัยใหม่ทดแทนวัสดุก่อสร้างแบบโบราณ (3) การดัดแปลงโบราณสถานและการก่อสร้างอาคารใหม่ในเขตทับซ้อนหรือประชิดโบราณสถาน เกิดจากการมิได้คำนึงถึงสภาพความเก่าแก่ของโบราณสถาน การขาดการวางแผนอนุรักษ์เพื่อที่โบราณสถานภายในวัด และการสร้างอาคารใหม่ที่มีรูปแบบและขนาดไม่เหมาะสม ขาดความกลมกลืนกับโบราณสถาน ทำให้คุณค่าและความสวยงามลดลง (Department of Fine Arts, 2007)

ศักดิ์ชัย สายสิงห์ ได้รวบรวมปัญหาที่เกี่ยวข้องกับโบราณสถานศาสนสถาน ประเด็นสำคัญ คือ ปัญหาขัดแย้งของหน่วยงานที่มีหน้าที่ดูแลศาสนสถาน คือ พระภิกษุผู้ดูแลศาสนสถานกับกรมศิลปากร ปัญหาที่มักเกิดขึ้นบ่อย เช่น ความขัดแย้งเกี่ยวกับการพัฒนากับการอนุรักษ์ซึ่งไม่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน ปัญหาการปฏิบัติระเบียบข้อกฎหมาย ปัญหาเรื่องอำนาจและวิธีการอนุรักษ์โบราณสถาน ศาสนสถาน จนทำให้เกิดความไม่เหมาะสมต่อศาสนาบ้าง ทำลายโบราณสถานและหลักฐานทางประวัติศาสตร์บ้าง โดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์และโดยเจตนา สาเหตุอาจมาจากแต่ละฝ่ายใช้ความคุ้นเคยและวิธีคิดที่แตกต่างกัน (Saisingha, 2013)

3) ปัญหาด้านการมีส่วนร่วมของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง การบริหารจัดการมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา เนื่องจากแหล่งมรดกวัฒนธรรมส่วนใหญ่ได้อยู่ภายใต้ความรับผิดชอบของกรมศิลปากรและกรมการศาสนา ปัจจุบันสังคมให้ความสำคัญกับการเคารพในสิทธิและความสนใจของชุมชนท้องถิ่น การอนุรักษ์โดยให้คุณค่าทางวิชาการและรักษามรดกทางวัฒนธรรมท้องถิ่น การอนุรักษ์และบูรณะ/ปฏิสังขรณ์มีแนวทางที่แตกต่างกันไปผู้ที่มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ คือ หน่วยงานราชการ เอกชน ผู้รับเหมาชาวบ้านพระสงฆ์ นักวิชาการ และกลุ่มอนุรักษ์ท้องถิ่น ที่ผ่านมาพบว่า มีปัญหาสำคัญของการมีส่วนร่วม ดังนี้ (1) การมีส่วนร่วมเชิงนโยบาย เกิดจากความไม่สอดคล้องกับการอนุรักษ์ในพื้นที่ของระบบราชการ ทำให้การอนุรักษ์และบูรณะ/ปฏิสังขรณ์วัดวาอารามและโบราณสถานภายใต้ความรับผิดชอบของกรมศิลปากรขาดความเข้าใจลักษณะการทำงานและความสำคัญของการอนุรักษ์ เช่น การพัฒนาเมือง สาธารณูปโภคและสาธารณูปการของเมืองที่ไม่ได้ศึกษาผลกระทบกับการอนุรักษ์ การเร่งพัฒนาด้านเศรษฐกิจ สังคมเป็นผลให้มรดกวัฒนธรรม โบราณสถานและสภาพแวดล้อม ถูกรุกรานทำลายจากโครงการใหญ่ของรัฐ (2) ปัญหาความเข้าใจของชุมชน สาเหตุจากแนวทางการอนุรักษ์ในประเทศไทยมี 2 แนวทางคือ การอนุรักษ์บนพื้นฐานแนวคิดจากตะวันตกในปัจจุบัน สามารถรักษารูปแบบศิลปกรรม สถาปัตยกรรมโบราณวัตถุสถานไว้ได้ แต่ยังขาดข้อมูลในด้านภูมิปัญญา ความรู้วัสดุและฝีมือช่าง และอีกหนึ่งแนวคิดจากตะวันออกที่มีวัตถุประสงค์การอนุรักษ์ศาสนสถานซึ่งใช้แนวคิดทางพุทธศาสนาเป็นหลักอาศัยความเชื่อ หลักความศรัทธา และความหมายของคุณค่าในเชิงนามธรรมมากกว่าความสำคัญต่อรูปธรรม (3) ปัญหาวิธีการอนุรักษ์ ขั้นตอนวิธีการไม่เหมาะสม ปัญหาที่ทั้งสองภาคส่วนทางราชการและท้องถิ่นมีวิธีการอนุรักษ์ที่แตกต่างกัน กรมศิลปากรผู้รับผิดชอบงานอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรม ซึ่งมีแผนงานและงบประมาณ ควรประสานงานกับผู้บริหารท้องถิ่นและประชาชนทำแผนงานการอนุรักษ์ร่วมกัน ทั้งนี้จะตอบสนองความต้องการได้ทั้งทางราชการและประชาชนในท้องถิ่นด้วย (Vithoon Liaorungrueng, 2009)

โดยสรุปวิกฤติการณ์ของมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา ที่สำคัญเป็นเรื่องเกี่ยวกับปัญหาข้อกฎหมาย โดยเฉพาะการบังคับใช้กฎหมายที่เกี่ยวกับโบราณสถาน เช่น ปัญหาการซ้อนทับของกฎหมาย และการบุกรุกโบราณสถาน ปัญหาด้านการจัดการ เช่น การแต่งเติมก่อสร้างของโบราณสถานที่ไม่ถูกต้อง การจัดภูมิทัศน์ไม่สอดคล้องกับโบราณสถาน และปัญหาด้านการมีส่วนร่วมของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ซึ่งอาจมาจากโครงสร้างเชิงนโยบายของภาครัฐกับการพัฒนาในมิติวัฒนธรรม ปัญหาความร่วมมือและการบูรณาการระหว่างหน่วยงานภาครัฐ

3. แนวทางจัดการมรดกวัฒนธรรมที่เป็นศาสนสถานหรือศาสนวัตถุ

คุณค่าของมรดกวัฒนธรรมที่เป็นศาสนสถานหรือศาสนวัตถุทางพระพุทธศาสนา เป็นสิ่งแสดงถึงเอกลักษณ์ที่ทำให้เข้าใจถึงประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชนชาติ ความเชื่อศาสนา ขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรม เป็นแหล่งเรียนรู้และการศึกษาข้อมูลทางวิชาการด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี สถาปัตยกรรม ด้านเศรษฐกิจเป็นการสร้างรายได้อันเกิดจากการท่องเที่ยวและกิจกรรมต่างๆ รวมทั้งด้านการใช้สอย ซึ่งใช้ประโยชน์จากมรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นศาสนสถานหรือศาสนวัตถุสืบเนื่องกันมาจนถึงปัจจุบัน ดังนั้น ในการจัดการมรดกวัฒนธรรมที่เป็นศาสนสถานหรือศาสนวัตถุ จึงมีประเด็นคำถามว่า มีองค์กรและหน่วยงานไหนบ้างที่เกี่ยวข้องโดยตรง มีวิธีการในการจัดการอนุรักษ์อย่างไร และมีรูปแบบในการจัดการอย่างไรเพื่อให้เกิดการเรียนรู้และพัฒนา มรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาให้ดำรงสืบไป ผู้วิจัยจะนำเสนอตามลำดับต่อไปนี้

1) องค์กรที่เกี่ยวข้องกับมรดกวัฒนธรรมที่เป็นศาสนสถานหรือศาสนวัตถุ มีหน่วยงานสำคัญที่เกี่ยวข้องโดยตรง ได้แก่ หน่วยงานภาครัฐอันประกอบด้วยกระทรวงวัฒนธรรม กรมศิลปากร และสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ส่วนองค์กรชุมชน คือวัดที่มีพุทธโบราณสถาน และองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น ผู้เป็นเจ้าของพื้นที่และเป็นผู้ใช้สอยพื้นที่โดยตรง เสมือนหนึ่งเป็นเจ้าของบ้าน มีบทบาทหลักในการติดต่อประสานงานเพื่อเชื่อมให้เกิดกิจกรรมเพื่อการจัดการมรดกวัฒนธรรมภายในวัด

หากจะตอบคำถามว่าใครเป็นผู้จัดการและจัดการอย่างไร แต่ละหน่วยงานในการจัดการมรดกวัฒนธรรมที่เป็นศาสนสถานหรือศาสนวัตถุ มีพันธกิจและบทบาทหน้าที่ของแบ่งหน้าที่กันชัดเจนตามลำดับภายใต้เจตนารมณ์ที่สำคัญ คือ การคุ้มครอง ป้องกัน อนุรักษ์ บำรุงรักษา ฟื้นฟู ส่งเสริม สร้างสรรค์ เผยแพร่ ค้นคว้า วิจัย พัฒนา สืบทอดศิลปะและทรัพย์สินมรดกทางพระพุทธศาสนา เพื่อธำรงคุณค่าและเอกลักษณ์ของความเป็นชาติอันจะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนของสังคมไทยและความมั่นคงของชาติ

2) หลักการจัดการมรดกวัฒนธรรมที่เป็นศาสนสถานหรือศาสนวัตถุ ในการวิจัยนี้จะนำเสนอกรอบกระบวนการจัดการมรดกวัฒนธรรม ซึ่งประกอบด้วยกิจกรรมที่สำคัญ 3 ส่วน เรียกว่า 3 E-Model คือ กระบวนการเรียนรู้และการให้การศึกษา การสร้างสรรค์และประดิษฐ์นวัตกรรมในการจัดการ การบังคับใช้กฎระเบียบ (Prichanchit, 2004) เพื่อใช้เป็นกรอบในการศึกษาขั้นตอนการอนุรักษ์โบราณสถาน ดังนี้

(1) กระบวนการเรียนรู้และการให้การศึกษา การใช้กระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน เป็นวิธีการสร้างความรู้ความเข้าใจเรื่องคุณลักษณะทางวิชาการ ตามระเบียบกรมศิลปากรว่าด้วยการอนุรักษ์โบราณสถาน กำหนดว่า “การอนุรักษ์” หมายถึง การดูแล รักษา เพื่อให้คงคุณค่าไว้ และให้หมายรวมถึงการป้องกันการรบกวน การสงวน การปฏิสังขรณ์และการบูรณะด้วย ในกระบวนการศึกษาเบื้องต้นนี้ จะต้องมีการจัดเตรียมแผนแม่บทการอนุรักษ์ มีวัตถุประสงค์ที่ชัดเจนบอกถึงมาตรการการอนุรักษ์ที่จะทำให้บรรลุวัตถุประสงค์ได้

การศึกษานี้ เพื่อประเมินดูที่คุณค่าทางโบราณสถาน และเพื่อให้ทราบถึงความเป็นมา ลักษณะทางสถาปัตยกรรมของโบราณสถานนั้นๆ ทั้งคุณลักษณะทางนามธรรมและกายภาพว่า โบราณสถานมีคุณค่าทาง

ด้านใด และมีคุณสมบัติเหมาะสมต่อการตัดสินใจลงทุนดำเนินการต่อไป พร้อมกันนี้ จะต้องทำแผนแม่บท กำหนดการอนุรักษ์โบราณสถานไปด้วย ในขณะเดียวกัน การอนุรักษ์โบราณสถานจะต้องคำนึงถึงภูมิทัศน์ และสิ่งแวดล้อมโดยรอบโบราณสถานด้วย สิ่งใดที่จะทำให้ลายคุณค่าโบราณสถาน ต้องให้ดำเนินการปรับปรุง ให้เหมาะสมด้วย

(2) การสร้างสรรค์และประดิษฐ์นวัตกรรมในการจัดการ กระบวนการอนุรักษ์โบราณสถานสมัยใหม่ มีเทคโนโลยีที่ทันสมัยในการรักษาไว้ซึ่งสภาพทั้งทางกายภาพและคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรม ทั้งนี้ กระบวนการจัดการอนุรักษ์โบราณสถานนี้ เป็นการปฏิบัติตามแผนแม่บทที่ได้กำหนดไว้ จะต้องดำเนินงานผ่านหลักเกณฑ์มาตรฐานด้านการอนุรักษ์และระเบียบว่าด้วยด้วยการอนุรักษ์โบราณสถาน 5 มาตรฐานหลัก ได้แก่ (1) มาตรฐานสำหรับการเสริมสร้างความมั่นคง การเสริมสร้างความมั่นคง ด้วยวิธีเพิ่มความแข็งแรงให้กับโครงสร้างรับน้ำหนัก หรือโดยการยังยั้งการเสื่อมสภาพผุพังของวัสดุอื่น และการเสริมสร้างความมั่นคงจะเป็นการทำให้สภาพของทรัพย์สินสามารถทนต่อสภาพสภาวะอากาศได้อีกครั้ง (2) มาตรฐานสำหรับการอนุรักษ์สงวนรักษาเป็นการดำรงไว้ตามที่ปรากฏแห่งลักษณะรูปร่าง บุรณภาพและวัสดุต่างๆ กรรมวิธีอนุรักษ์นี้จะรวมเทคนิคเพื่อการยับยั้งหรือชะลอการเสื่อมสภาพ ผุพังของทรัพย์สินนี้ไว้ โดยการจัดเข้าเป็นโปรแกรมเพื่อการบำรุงรักษา ต้องจะดำเนินการเป็นประจำอย่างต่อเนื่อง (3) มาตรฐานเพื่อการปฏิสังขรณ์ ให้มีความพยายามอย่างมีเหตุผลในทุกวิถีทาง เพื่อให้ทรัพย์สินตามเจตนารมณ์ดั้งเดิม หรือให้จัดใช้ในงานซึ่งต้องการดัดแปลงในทรัพย์สินหรือสิ่งแวดล้อมของมันน้อยที่สุด (4) มาตรฐานเพื่อการบูรณะสร้างใหม่ ลักษณะการบูรณะใหม่มีหลายรูปแบบ เช่น การสร้างขึ้นใหม่แต่เพียงบางส่วนหรือทั้งหมด เพื่อการทดแทนส่วนสำคัญที่ขาดหายไป เพื่อการอนุรักษ์ให้ดำรงไว้ซึ่งสิ่งดั้งเดิมที่เหลืออยู่ (5) มาตรฐานในการฟื้นฟูปรับเปลี่ยนโบราณสถาน ว่าด้วยการฟื้นฟูที่สมควรจะสร้างขึ้นเพื่อจัดหาประโยชน์ที่เหมาะสมกับทรัพย์สินที่มีค่าทางประวัติศาสตร์ เพื่อใช้สมบัติที่มีค่าทางประวัติศาสตร์นี้สำหรับจุดมุ่งหมายที่ได้ตั้งไว้แต่เดิม ในส่วนลักษณะโครงสร้างทางสถาปัตยกรรมที่เสื่อมสภาพ ควรจะได้รับการซ่อมแซมมากกว่าจะถูกสร้างขึ้นใหม่ ในกรณีที่มีการสร้างขึ้นใหม่ทดแทนนั้นจำเป็นจริงๆ วัสดุใหม่ก็ควรจะเข้ากันได้กับวัสดุที่ถูกแทนที่ ทั้งในด้านองค์ประกอบการออกแบบ สี สัน เนื้อ วัสดุ และคุณสมบัติที่มองเห็นได้

กระบวนการปฏิบัติตามแผนแม่บทนี้ทั้งหมด เป็นขั้นลงมือปฏิบัติงานโดยใช้เทคนิคและวิธีการทางสถาปัตยกรรม เช่น การเสริมสร้างความเข้มแข็งของสิ่งก่อสร้างหรือวัตถุ การบูรณะ การจำลอง การทำเทียม หรือการบูรณะสร้างขึ้นใหม่ รวมไปถึงการบังคับใช้กฎเกณฑ์ข้อปฏิบัติและข้อห้ามต่างๆ เพื่อตอบสนองต่อความประสงค์ที่จะทำให้มรดกทางวัฒนธรรมดำรงอยู่ และพร้อมที่จะนำเสนอผลงานต่อสาธารณชนต่อไป

(3) การบังคับใช้ กระบวนการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม มีลักษณะของการนำเอาเงื่อนไข กฎเกณฑ์ ข้อบัญญัติและกฎหมายที่ชุมชนและสังคมกำหนดขึ้นร่วมกัน มาบังคับใช้เพื่อคุ้มครอง ป้องกัน และเอื้ออำนวยให้กระบวนการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเป็นไปอย่างราบรื่น ขั้นตอนด้านการบังคับใช้กฎระเบียบ เริ่มตั้งแต่การขอจดทะเบียนเป็นโบราณสถาน คือ การยื่นเจตจำนงเพื่อพิจารณาโบราณสถานนั้น

ว่า มีคุณค่าในด้านประวัติศาสตร์ ศิลปะและโบราณคดี เช่น เป็นสถานที่สำคัญในทางประวัติศาสตร์ เป็นอาคารที่มีลักษณะทางสถาปัตยกรรมที่เป็นเอกลักษณ์ เป็นต้น หลังจากนั้น เจ้าหน้าที่กรมศิลปากรต้องออกไปสำรวจ เพื่อประเมินคุณค่าของโบราณสถาน หากโบราณสถานนั้นมีเจ้าของ จะต้องมียังหนังสือแจ้งให้เจ้าของรับทราบและยินยอมก่อนประกาศขึ้นทะเบียน

ผลของการขึ้นทะเบียนโบราณสถาน หรือแม้แต่โบราณสถานที่ยังไม่ได้ขึ้นทะเบียน ช่วยให้สามารถคุ้มครอง ควบคุม และดูแลรักษาโบราณสถานได้อย่างเต็มที่ เพราะหากจะมีการดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่งที่ทำให้สภาพของโบราณสถาน หรือพื้นที่ที่กำหนดเป็นเขตโบราณสถานต้องเปลี่ยนแปลงไป เช่น การปลูกสร้างอาคารใหม่ในพื้นที่ การซ่อมแซมหรือบูรณะอาคาร ฯลฯ จะต้องได้รับอนุญาตจากอธิบดีกรมศิลปากร ในพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ มีผลใช้บังคับทั้งในทางแพ่งและอาญา ในทางแพ่งมีผลในกรณีที่ขัดขืนไม่ระงับการก่อสร้าง หรือรื้อถอนอาคาร หรือส่วนแห่งอาคาร ให้อธิบดีกรมศิลปากร ดำเนินการรื้อถอนอาคาร หรือส่วนแห่งอาคารนั้นได้ โดยเจ้าของหรือผู้ครอบครองไม่มีสิทธิเรียกร้องค่าเสียหาย หรือดำเนินคดีกับผู้รื้อถอน ไม่ว่าด้วยประการใดๆ ทั้งสิ้น และสัมภาระที่รื้อถอนเสร็จ อธิบดีกรมศิลปากรย่อมมีอำนาจจัดการขายทอดตลาดสัมภาระนั้นได้ เมื่อได้เงินจากการขายทอดตลาดนั้นแล้ว ให้นำมาหักค่าใช้จ่ายในการรื้อถอนและการขาย หากมีเหลือก็ต้องคืนเจ้าของสัมภาระนั้น ส่วนมาตรการทางอาญาให้ถือว่า ไม่ปฏิบัติตามคำสั่งของอธิบดีกรมศิลปากร ผู้ที่ฝ่าฝืนมีความผิดฐานขัดคำสั่งเจ้าพนักงาน ตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 387 บัญญัติว่า “ผู้ใดทราบบคำสั่งของเจ้าพนักงาน สั่งการตามอำนาจที่กฎหมายให้ไว้ ไม่ปฏิบัติตามคำสั่งนั้น โดยไม่มีเหตุหรือข้อแก้ตัวอันสมควร ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินสิบวัน หรือปรับไม่เกิน 500 บาทหรือทั้งจำทั้งปรับ” (Government Gazette, 1992)

การบังคับใช้กฎหมายเพื่ออนุรักษ์โบราณสถาน เป็นกลวิธีหนึ่งช่วยให้มรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาดำรงคงอยู่กับประเทศไทย แต่การบังคับใช้จะต้องเอื้อต่อการจัดการมรดกทางวัฒนธรรม ในฐานะที่เป็นวิธีการเชิงกระบวนการพัฒนา ที่เป็นคุณค่าต่อทั้งชุมชนและเป็นประโยชน์ต่อตัวมรดกวัฒนธรรมด้วย และจะต้องมีมาตรการในการบำรุงรักษาไว้ ให้อยู่ในสภาพที่มั่นคงแข็งแรง สวยงามอยู่เสมอ สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการขึ้นทะเบียนโบราณสถาน คือ เพื่อรักษาไว้ซึ่งมรดกทางวัฒนธรรม การขึ้นทะเบียนโบราณสถาน มิได้มุ่งเฉพาะตัวโบราณสถานเท่านั้น แต่ยังรวมถึงที่ดินโดยรอบโบราณสถานด้วย ทั้งนี้ เพื่อเป็นการรักษาความสมดุลระหว่างสิ่งแวดล้อมโดยรอบโบราณสถานกับตัวโบราณสถาน และเป็นการทำให้เกิดทัศนียภาพที่กลมกลืนกับโบราณสถาน

3) รูปแบบการจัดการมรดกวัฒนธรรมในฐานะศาสนสถานและศาสนวัตถุ

ผู้วิจัยได้นำเสนอรูปแบบการจัดการมรดกวัฒนธรรมที่เป็นศาสนสถานหรือศาสนวัตถุ จากการศึกษาพบว่า ประกอบด้วยรูปแบบการจัดการเชิงนโยบาย การจัดการแบบมีส่วนร่วม และการจัดการเชิงพื้นที่สรุปได้ดังนี้

1) รูปแบบการบริหารจัดการเชิงนโยบาย สามารถปฏิบัติได้ภายใต้กรอบกฎหมาย นโยบายและภายในองค์กรที่รับหน้าที่ดูแลด้านมรดกวัฒนธรรมโดยเฉพาะ ประกอบด้วยการจัดการตามอนุสัญญาว่าด้วยมรดกโลก และการจัดการเชิงกฎหมาย จากพื้นที่กรณีศึกษาพบว่า วัดมีโบราณสถานขึ้นทะเบียนมรดกโลก ประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้นกับวัดธรรมิกราช เกิดจากพื้นที่ทับซ้อนระหว่างวัดธรรมิกราชและโรงเรียนธรรมิกราช ซึ่งเดิมทีโรงเรียนตั้งอยู่ในพื้นที่ของโบราณสถานและเป็นวัดด้วย

“เมื่อกำหนดให้พื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาเป็นมรดกโลก คณะกรรมการมีมติให้รื้อถอนโรงเรียนวัดธรรมิกราช แต่ทางโรงเรียนเปิดการเรียนการสอนตามปกติ ทางคณะกรรมการวัดจึงปรึกษาทางกรมศิลปากรเพื่อหาแนวทางแก้ไขปัญหา โดยอาศัยกฎหมายว่าด้วยการบูรณกุศลโบราณสถานยื่นคำฟ้องต่อศาลเพื่อพิจารณาการรื้อถอนอาคารโรงเรียนวัดธรรมิกราชซึ่งเป็นพื้นที่ทับซ้อนกับทางวัดจนสำเร็จ” (Phrakru Thammikajarakhun, 2017)

จากการศึกษาในพื้นที่กรณีศึกษา พบว่า ปัญหาที่เกิดขึ้นกับโบราณสถานที่เห็นได้ชัดเจน ได้แก่ การบูรณกุศลเข้าไปสร้างอาคารหรือโรงเรียนในเขตโบราณสถานและโดยรอบของโบราณสถานวัดกุหาทอง

“วัดกุหาทองมีปัญหาเกี่ยวกับพื้นที่ทับซ้อน เนื่องจากเดิมวัดกุหาทองเป็นวัดร้างไม่มีพระสงฆ์อยู่จำพรรษา ได้มีประชาชนเข้ามาจับจองพื้นที่และได้ปลูกบ้านพักอาศัยในเขตบริเวณวัด การออกเอกสารสิทธิ การออกโฉนดที่ดินทับซ้อนถือว่า เป็นปัญหาด้านกฎหมายโดยตรง ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อถึงปัญหาด้านการจัดการมรดกวัฒนธรรมที่เป็นศาสนสถานหรือศาสนวัตถุทางพระพุทธศาสนาตามมา” (Phrakrubaidika Pratheung Kitthipanyo, 2017)

ส่วนวัดใหญ่ชัยมงคลมีโบราณสถานที่ขึ้นทะเบียนมรดกโลก คือ พระเจดีย์ พระอุโบสถ และพระพุทธรูปไสยาสน์ ข้อดีของวัดที่มีโบราณสถานขึ้นทะเบียนมรดกโลก พระมหาบรรณ ปลูกญาโร ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดใหญ่ชัยมงคล กล่าวว่

“วัดใหญ่ชัยมงคลที่มีโบราณสถานเป็นมรดกโลกนั้น คือ จะมีแผนที่ท่องเที่ยวจะปรากฏในแผนที่มรดกโลก และหากมีการเปลี่ยนแปลงของโบราณสถานที่ขึ้นทะเบียน เช่น โบราณสถานชำรุดหรือเสียหาย เป็นต้น กรมศิลปากรจะต้องแจ้งต่อคณะกรรมการมรดกโลกเพื่อนำทีมมาสำรวจความเปลี่ยนแปลงของตัวโบราณสถานทันที” (Phramaha Ban Panyatharo, 2017)

โดยหลักการเบื้องต้น องค์การยูเนสโกจะคัดเลือกโบราณสถานให้เป็นมรดกโลก เพื่อเป็นการปกป้องถึงคุณค่าของสิ่งที่บรรพบุรุษของชาติได้สร้างขึ้นมา โบราณสถานที่ขึ้นทะเบียนมรดกโลกแต่ละแห่งเป็นทรัพย์สินของประเทศที่เป็นเจ้าของดินแดนที่มรดกโลกตั้งอยู่ แต่ได้ถูกพิจารณาให้เป็นผลประโยชน์ของประชาคมระหว่างประเทศในการอนุรักษ์มรดกโลกแห่งนั้น ผู้วิจัยเห็นว่า การจัดการมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาสำหรับพระสงฆ์ คณะสงฆ์บางส่วนยังขาดองค์ความรู้เกี่ยวกับคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรม และ

ความชำนาญในการดูแลมรดกทางวัฒนธรรมที่ดีพอ ทำให้มรดกทางวัฒนธรรมอันทรงคุณค่าถูกทอดทิ้งให้ชำรุดทรุดโทรมหรือถูกรื้อทำลายลงทั้งโดยเจตนาหรือไม่เจตนา จากมรดกทางวัฒนธรรมที่ทรงคุณค่าภายในวัดวาอารามต่างๆ ถูกเปลี่ยนแปลงเป็นพื้นที่แห่งการแสวงหาผลประโยชน์และเน้นพัฒนาที่มุ่งประโยชน์เชิงพาณิชย์

การอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมในฐานะศาสนสถานและศาสนาวัดพุทธทางพระพุทธศาสนา ให้ปฏิบัติตามพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ.2504 (แก้ไขเพิ่มเติม 2535) ระเบียบกรมศิลปากรว่าด้วยการอนุรักษ์โบราณสถาน พ.ศ. 2528 และระเบียบกรมศิลปากรว่าด้วยการจัดผลประโยชน์และควบคุมสิ่งก่อสร้างในเขตโบราณสถาน พ.ศ.2535 ด้านคณะสงฆ์มีพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ หมวดว่าด้วยศาสนสมบัติ และมีกฎหมายเถรสมาคมว่าด้วยการดูแลและการจัดการศาสนสมบัติภายในวัด เป็นต้น

ผลการจากการศึกษาในพื้นที่กรณีศึกษา พบว่า ประเด็นด้านกฎหมายรวมทั้งศาสตร์ว่าด้วยการบริหารวัด พระครูธรรมิกาจารย์คุณ กล่าวไว้ว่า

“พระสงฆ์จะต้องมีความรู้ความเข้าใจในข้อกฎหมายด้วย มิเช่นนั้นอาจเป็นผลเสียและส่งผลกระทบต่อมออบอำนาจให้บุคคลอื่นหรือคณะบุคคลที่เข้ามารองรับอำนาจแทนเจ้าอาวาส อาจเกิดผลเสียได้ และไม่มีประสิทธิภาพในการบริหารจัดการได้ เมื่อเป็นเช่นนี้ เจ้าอาวาสอาจจะมีคามผิดในฐานะเจ้าพนักงานปฏิบัติหน้าที่โดยมิชอบได้” (Phrakru Thammikajarakhun, 2017)

ส่วนในรายละเอียดข้อระเบียบที่ต้องปฏิบัติเกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถานในเบื้องต้น วัดทั้ง 4 แห่ง ได้ปฏิบัติพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ในกรณีที่มีโบราณสถานมีความชำรุดหรือหักพังหรือเสียหาย คณะกรรมการวัดจึงแจ้งต่อสำนักศิลปากรที่ 3 ซึ่งที่ดูแลในพื้นที่ทันที ประเด็นปัญหาอีกอย่างหนึ่งว่าด้วยการปลูกสร้างอาคารที่รูกล้ำแหล่งโบราณสถาน จนนำไปสู่การรื้อถอน พระครูใบฎีกาประเทือง กิตติปัญญา กล่าวว่า เช่น

“กรณีฟ้าผ่าลงที่ยอดปล้องโฉนพระเจดีย์รายที่วัดภูเขาทอง ทางวัดได้แจ้งต่อเจ้าหน้าที่ของกรมศิลปากรเพื่อมาสำรวจประเมินความเสียหายและทำการซ่อมแซม หรือกรณีวัดใหญ่ชัยมงคลจะทำการบูรณะบันไดทางขึ้นพระเจดีย์ คณะกรรมการวัดจะมีหนังสือแจ้งมาเป็นทางการต่อหัวหน้าสำนักศิลปากรที่ 3 หรือบางโอกาสเจ้าหน้าที่จะมาปรึกษากับทางคณะกรรมการวัด โดยสรุปด้านกฎหมายว่าด้วยโบราณสถาน วัดจะทำการบูรณะส่วนใดส่วนหนึ่งของตัวโบราณสถานต้องแจ้งเจ้าหน้าที่ของกรมศิลปากรให้รับทราบอย่างต่อเนื่อง เรื่องการบุกรุกเขตโบราณสถานได้ปฏิบัติตามกฎหมายว่าด้วยกระทำผิดพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เมื่อก่อนมีกุฏิสงฆ์และอาคารที่พักอาศัย ที่รูกล้ำและบดบังโบราณสถาน ส่วนอาคารกุฏิสงฆ์ได้รื้อถอนเรียบร้อย มีบ้านพักฆราวาสที่สร้างบนพื้นวัด ได้อาศัยอำนาจทางกฎหมายมีกำหนดให้รื้อถอนภายใน 7 วัน ซึ่งเป็นการใช้กฎหมายเพื่อการจัดการโบราณสถาน” (Phrakrubaidika Pratheung Kitthipanyo, 2017)

แนวทางปฏิบัติด้านกฎหมายเกี่ยวกับการจัดการมรดกวัฒนธรรมภายในวัดทั้ง 4 แห่ง ได้ดำเนินทั้งในระเบียบที่ต้องปฏิบัติเบื้องต้น และตามขั้นตอนกฎหมายเพื่อจัดการบุคคลหรือหน่วยงานที่รุกร้าภายในเขตของโบราณสถาน ทั้งนี้จะต้องมีการประสานงานกับสำนักงานศิลปากรที่ 3 กรมศิลปากร ถือเป็นสถาบันหลักในการดูแลโบราณสถานโดยตรง ในขณะเดียวกัน พระสงฆ์ในวัดที่มีมรดกโลกจะต้องมีองค์ความรู้เกี่ยวกับโบราณสถานที่ยื่นทะเบียนเป็นมรดกโลก และควรมีผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านมาอบรมถวายความรู้พระสงฆ์เป็นการช่วยให้พระสงฆ์มีความรู้ความเข้าใจในสิ่งที่ถูกต้องในการดูแลโบราณสถานภายในวัดด้วย

2) รูปแบบการจัดการมรดกวัฒนธรรมแบบมีส่วนร่วม เป็นการจัดการประสานความร่วมมือของพระสงฆ์ หน่วยงานราชการ สถาบันการศึกษา ชุมชนท้องถิ่นและภาคเอกชน ซึ่งทุกส่วนมีบทบาทและหน้าที่สำคัญในการดูแลโบราณสถาน

จากการศึกษาพื้นที่โบราณสถานทั้ง 4 แห่ง พบว่า การมีส่วนร่วมของภาคส่วนต่างๆ ทั้งภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หรือเอกชนในการจัดการมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา ในส่วนของบทบาทพระสงฆ์ที่สำคัญต้องให้ความสำคัญของโบราณสถานทุกอย่าง

“บทบาทของพระสงฆ์ต้องศึกษาให้เข้าใจถึงความสำคัญของโบราณสถานแต่ละอย่าง มีความรักและห่วงแหนในโบราณสถานด้วย การจะทำทุกอย่างที่เกี่ยวข้องกับโบราณสถานต้องสอบถามกับผู้รู้ก่อนว่า จะทำการอย่างไรจึงจะมีความเหมาะสมหรือไม่ สิ่งใดที่สามารถกระทำได้บ้าง และสิ่งไหนไม่สามารถกระทำได้ ต้องรักษาโบราณวัตถุที่สำคัญไว้ให้ยืนยาวที่สุด” (Phrakrubaidika Pratheung Kitthipanyo, May 7, 2017)

พระสงฆ์ในฐานะผู้อยู่ในพื้นที่โบราณสถานต้องคอยประสานความร่วมมือกับหน่วยงานภายนอกเพื่อการจัดการโบราณสถานภายในวัด

“พระสงฆ์จะมีบทบาทในการติดต่อประสานความร่วมมือกับหน่วยงานภายนอก จะช่วยให้วัดสามารถดำเนินการจัดการโบราณสถานภายในวัดได้ง่ายขึ้น เพราะหน่วยงานหรือบุคคลจะมีปัจจัยหลายอย่าง เช่น เงินทุน บุคลากร หรือการช่วยในการวางแผนงาน เป็นต้น” (Phrakru Thammikajarakhun, 2017)

ในส่วนของวิธีการจัดการโบราณสถานภายในวัดที่ถูกต้อง ควรยึดหลักเกณฑ์ ขั้นตอน วิธีการของกรมศิลปากรได้ให้คำแนะนำไว้

“วิธีการจัดการโบราณสถานภายในวัดที่ถูกต้อง ควรยึดหลักเกณฑ์ ขั้นตอน วิธีการของกรมศิลปากรได้ให้คำแนะนำไว้ ทั้งนี้หน่วยงานภาครัฐ คือ กรมศิลปากรเองควรเร่งประชาสัมพันธ์ จัดพิมพ์เอกสาร ฝึกอบรมถวายความรู้พระสงฆ์ให้มีความรู้ความเข้าใจที่ตรงกัน (Phrakru Thammikajarakhun, 2017)

ในด้านการใช้พื้นที่โบราณสถานต้องแนะนำนักท่องเที่ยวให้มีกระทำการใดๆ ซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่เหมาะสมหรือกระทำการอันไม่สุภาพต่อโบราณสถาน

“ภาคเอกชนที่จัดการท่องเที่ยวต้องคอยการดูแล การควบคุมนักท่องเที่ยวปฏิบัติตามคำแนะนำ โดยมิให้กระทำการใดๆ ซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่เหมาะสม หรือกระทำการอันไม่สุภาพต่อโบราณสถาน ทางวัดได้การทำป้ายเตือนนักท่องเที่ยว เพื่อไม่ให้นักท่องเที่ยวการป็นหรือจับต้องโบราณสถาน อาจทำให้เกิดการชำรุด ด้วยอิฐหรือวัสดุที่สร้างขึ้นมีข้อจำกัดด้านกาลเวลา (Phrapalad Vichein kanthikaro. May 6, 2017)

3) รูปแบบการจัดการมรดกวัฒนธรรมภายในวัดเชิงพื้นที่ ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาเป็นสามารถดำเนินการใน 2 ลักษณะ คือ (1) การจัดการแบบภาคีเครือข่าย กิจกรรมเชิงพื้นที่ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา มี โครงการ “อยุธยา มหามงคล” โดยการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย จัดโครงการอยุธยามหามงคล ไหว้พระ 9 วัด 10 เส้นทางบุญ ลักษณะกิจกรรมการท่องเที่ยวที่สำคัญต่างๆ ได้แก่ วัด โบราณสถาน และแหล่งเรียนรู้อื่น ซึ่งการจัดโครงการไหว้พระ 9 วัด 10 เส้นทางบุญ เป็นอีกหนึ่งกิจกรรมให้นักท่องเที่ยวได้เข้าร่วมเมื่อเดินทางมาท่องเที่ยวที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (2) การจัดการแบบสำนักในการอนุรักษ์สร้างกระบวนการมีส่วนร่วมเพื่อให้เกิดจิตสำนึกและมีความรับผิดชอบในการอนุรักษ์และดูแลรักษาโบราณสถาน ตัวอย่างเช่น กิจกรรม “อาสาพาใจมาอนุรักษ์” กลุ่มจิตอาสาวัดภูเขาทอง โดยกลุ่มมีวัตถุประสงค์เพื่ออนุรักษ์และพัฒนาวัดภูเขาทอง ตลอดถึงการทำกิจกรรมเพื่อชุมชน สมาชิกจิตอาสาจะได้เรียนรู้วิธีการอนุรักษ์โบราณสถานอย่างถูกต้องจากนักโบราณคดีกรมศิลปากร องค์ความรู้ในด้านประวัติศาสตร์ของพื้นที่และคุณค่าความสำคัญของโบราณสถานวัดภูเขาทอง และความรู้ในด้านการงานจิตอาสาในพื้นที่โบราณสถานที่ถูกต้อง ได้ร่วมกันลงมือ-ลงแรง กำจัดวัชพืชต่างๆ ที่ขึ้นอยู่ตามแนวอิฐ เพื่อช่วยชะลอการเสื่อมสภาพของโบราณสถานภายในวัด พร้อมกับการฝึกตนเองผ่านกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่สอดแทรกหลักธรรมคำสอนทางด้านพระพุทธศาสนา

สรุป

แนวคิดมรดกวัฒนธรรมที่เป็นศาสนสถานและศาสนาวัตถุ ความหมายมรดกวัฒนธรรมในฐานะศาสนสถานและศาสนาวัตถุที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา ได้แก่ สังฆนียสถาน อันสื่อถึงสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา มี 5 ประเภท ได้แก่ เจตีย์สถาน พุทธสถาน สังฆสถาน บริวารสถาน และอนุสรณ์สถาน ซึ่งเป็นโบราณสถานและเป็นปูชนียสถานอันเป็นที่เคารพบูชาของประชาชนโดยทั่วไป แต่ในด้านกฎหมายตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ เพื่อความสะดวกในการจัดการพุทธศาสนสมบัติ จึงได้กำหนดไว้ 2 ส่วนคือ ศาสนสมบัติของวัด และศาสนสมบัติกลาง สภาพวิฤติการณ์มรดกวัฒนธรรมที่เป็นศาสนสถานและศาสนาวัตถุทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย ได้แก่ ปัญหาการเสื่อมสลายของโบราณสถาน ปัญหาเชิง

การจัดการมรดกวัฒนธรรม เป็นปัญหาด้านการอนุรักษ์โบราณสถาน ปัญหาเชิงกฎหมาย และปัญหาด้านการมีส่วนร่วมของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ซึ่งอาจมาจากโครงสร้างเชิงนโยบายของภาครัฐกับการพัฒนาในมิติวัฒนธรรม ปัญหาความร่วมมือและการบูรณาการระหว่างหน่วยงานภาครัฐ สำหรับแนวทางจัดการมรดกวัฒนธรรมที่เป็นศาสนสถานและศาสนาวัตถุ จากการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ได้เสนอแนวทางการจัดการไว้ 3 รูปแบบ คือ รูปแบบการบริหารจัดการเชิงนโยบาย 2) รูปแบบการจัดการมรดกวัฒนธรรมแบบมีส่วนร่วม และรูปแบบการจัดการมรดกวัฒนธรรมภายในวัดเชิงพื้นที่ คือ การจัดการแบบภาคีเครือข่ายเพื่อการอนุรักษ์ศาสนสถานและศาสนาวัตถุ และการจัดการแบบสำนึกในการอนุรักษ์ สร้างกระบวนการมีส่วนร่วมเพื่อให้เกิดจิตสำนึก และมีความรับผิดชอบในการอนุรักษ์และดูแลรักษาโบราณสถาน

ข้อเสนอแนะ

การจัดการมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา ผู้วิจัยนำเสนอประเด็นที่สามารถนำไปใช้ในการวิจัยต่อไป

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. พระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรท้องถิ่น ส่งผลให้ท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการดูแลรักษาโบราณสถานมากขึ้น ดังนั้น ควรสร้างความพร้อมให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น บุคลากร งบประมาณเพื่อรองรับกับแผนกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา

2. ภาครัฐควรจัดทำคู่มือการดูแลรักษาโบราณสถานเพื่อให้พระสังฆาธิการ และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้ใช้เป็นแนวทางในการดำเนินงานด้านมรดกวัฒนธรรมของชาติ

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรศึกษาสภาพปัญหาในการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาของพระสังฆาธิการในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

2. ควรศึกษาเครือข่ายการจัดการมรดกวัฒนธรรมในการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา

References

- Chaturawong, C. et al. (2010). *The Management of Cultural Heritage in Religious and Sacred Place*. Bangkok: Secretariat of the Senate.
- Department of Fine Arts. (2007). *The Conservation of monuments for monks*. Bangkok: Department of Fine Arts.
- Government Gazette Vol. 109 Part 16. (1992). *The Sangha Act B.E.2505 (NO.2, 1992)*.
- Government Gazette, Vol. 109, No. 37, (1992). *Act of Antiquities, Artifacts, and National Museum, Amended in 1992*.
- Liaorungrueng, V. (2009). *Conservation and Management of Cultural Heritage*. Bangkok: Charoenwit Printing.
- Mahachulalongkornrajavidyalaya (1996). *Thai Tipitakas*. Bangkok: MCU Press.
- Mahamakutrajaavidyalaya University. (1963). *Thai Tipitaka and Commentaries, Set of 91 Volumes*. (3rd ed.). Bangkok: Mahamakutrajaavidyalaya University Press.
- Nagvajara.N. et al. (1982). *Wat in Bangkok: Patterns and changes in 200 years*. Bangkok: Chulalongkorn University Press.
- Phothinantha. S. (1994). *History of Buddhism 2nd edition*. Bangkok: MBU Press.
- Phrakru Thammikajarakhun. (2017). Abbot Wat Thammikarat, *Interview*. May 7.
- Phrakrubaitheka Pratheung Kitthipanyo. (2017). Abbot Wat Phukhaothong, *Interview*. May 7.
- PhramahaBan Panyatharo. (2017). Abbot assistant WatYaichaimongkhon. *Interview*. May 6.
- Phrapalad Vichein kanthikaro. (2017). Abbot Wat Chengtha. *Interview*. May 6, 2017.
- Prichanchit, S. (2004). *Cultural Resource Management in Community Development*. Bangkok: Thammasat Press.
- Ravadee Sakulpanich. (2010). *The succession of the knowledge of law, legacy, art and culture for the development of law*. Bangkok: Department of Fine Arts.
- Saisingha. S. (2013). Conservation of monuments and Religious place: Problems and solutions, *Journal of Buddhist Studies Chulalongkorn University*, 20(1), 59-73.
- Sapu, S. (2011). Approaches to Chiang Sean World Heritage: Heritage for Whom. *Journal of Mekong Societies*, 7(3), 101-119.